

O. Krasilnyk, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FINANCING HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The paper considers the problems of financing higher education institutions and focuses on formation of estimates of higher education institutions in Ukraine. The study established that the public and municipal education institutions financed by estimate and budget, which is determined by the amount and directions of use funds for implementation of functions and achieving the goals. The estimate has 2 components: general and special fund. The paper describes the practice of using general and special funds of higher education institutions. The results present the features of financing public and private higher education institutions. Public higher education institutions acutely feel the lack of financial resources. Tuition fees at public higher education institutions are calculated according to the requirements of the budget legislation. The conclusions suggest the prospects of financing higher education institutions in Ukraine. Higher education institutions need to give special attention to financial planning, optimization of financing sources and expenditures. It is necessary to reform the models, methods and forms of financing higher education sector.

Keywords: financing, estimate, general fund, special fund, budget funds, expenditures.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 117-122

УДК 330.1

JEL O17, E 26, N 14

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/19

I. Савич, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

В статті висвітлені сучасні погляди на сутність причинності виникнення тінізаційних процесів в бюджетній сфері. Виокремлені основні проблеми детінізації економіки в сфері оподаткування. Досліджено вплив тінізаційних процесів в бюджетній сфері на обсяги дефіциту державного бюджету. Здійснено регресійне оцінювання взаємозв'язку тінізації бюджетних відносин в Україні та основних макроекономічних показників.

Ключові слова: тіньова економіка, тінізація бюджетних відносин, бюджетні правопорушення, рівень корупції, дефіцит бюджету, державний борг.

Вступ. В Україні за умови високого податкового навантаження вигоди від ухилення від сплати податків для підприємств досить суттєві. Наявність корупції знижує ймовірність своєчасного виявлення ухилення від сплати податків, а протиріччя й суперечливі положення у законодавчих актах – дають змогу зменшити податкові зобов'язання. За таких обставин надзвичайно поширеною стала практика мінімізації податкових платежів або ж ухилення від їх сплати.

Значних збитків державі завдає економічна злочинність, вагоме місце у якій займають злочини, пов'язані зі зловживаннями у бюджетній сфері. Підтвердженням цього є істотне збільшення за останні роки кількості злочинних посягань на бюджетні кошти, які виділяються Урядом на різноманітні соціальні та економічні програми, а також на пільгові кредити. Вони вчиняються у формі розкрадання, привласнення, а також використання не за призначенням згаданих активів. Це, в свою чергу, призводить до невиконання економічних та соціальних програм, створює атмосферу соціальної напруженості в окремих регіонах, яким такі кошти виділялися, унеможливує реформування економіки України у відповідності до глобальних геополітичних викликів.

Мета статті – дослідження впливу тінізаційних процесів в бюджетній сфері на основні макроекономічні показники. Задля досягнення мети дослідження за доцільне вважається реалізація **наступних завдань**:

- виокремлення основних аспектів функціонування тіньової економіки України та причин їх виникнення;
- аналіз впливу тінізаційних процесів у бюджетній сфері на дефіцит державного бюджету;
- розробка регресійної моделі взаємозв'язку тінізації бюджетних відносин та основних індикаторів економічного зростання України.

Огляд літератури. Проблемам детінізації державного сектору економіки через призму бюджетних відносин приділяли увагу такі зарубіжні вчені-економісти, як: А. Ділнот, С. Морріс, В. Леєу, А. Френз, Ж. Віллард, К. Карсон, Дж. Арвай, Б. Контіні, Ч. Константіно, Т. Ейдт, Е. Дж. Вайнер, Д. Коломер В'ядель, Ф Шнайдер та інші.

Дослідження даної проблематики знайшло своє відображення у наукових працях вітчизняних науковців,

серед яких, зокрема: З. Варналій, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мандибура, А. Мокій, С. Мошенський, В. Попов, В. Предборський, В. Турчинов, М. Флейчук, Ю. Харазіш-вілі та інші.

Окремими аспектами проблем бюджетного процесу, зокрема, в контексті детінізаційних процесів, займалися В. Базилевич, О. Барановський, В. Гець, І. Луїна, І. Лютий, В. Мунтян, С. Ніколенко, С. Онищенко, К. Павлюк, Ю. Пахомов, І. Тивончук, С. Юрій та інші.

Незважаючи на це, поглибленого дослідження потребують питання взаємопов'язаності окремих факторів тіньової економіки України, таких як тінізація бюджетних відносин та основних макроекономічних показників.

Методологія дослідження. Задля реалізації поставленої мети в роботі застосовується інструментарій економічного моделювання, багатфакторної регресії та нелінійного моделювання.

Дослідження наукових підходів до розуміння економічної сутності тінізації економіки здійснено шляхом застосування історико-генетичного методу, що дозволило визначити авторський підхід розуміння змісту та основних чинників тінізації економіки. Використання системного методу дало можливість показати структурний взаємозв'язок між процесами тінізації економіки в бюджетній сфері. Поєднання загального, часткового і одиничного дало можливість пояснити основні чинники відпливу бюджетних коштів у тіньовий сектор. Метод порівняльного аналізу застосовується для вивчення динаміки видатків бюджету та зловживань у бюджетній сфері.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти з питань бюджетної політики, дані офіційної статистики України, аналітичні матеріали наукових установ, аналітико-статистичні огляди, довідкові та аналітичні документи міжнародних організацій, наукові публікації з проблем відпливу бюджетних коштів у тіньовий сектор.

Основні результати.

Загальні причини тінізації та проблеми детінізації економіки України. Аналізуючи основні причини відтоку бюджетних коштів у тіньовий сектор необхідно, насамперед, вести мову про загальні причини тінізації та проблеми детінізації економіки нашої держави. Отже

часткове дослідження цих аспектів та напрацювання інших науковців дають підстави стверджувати наступне.

Основними причинами, які гальмують процес виходу економіки України з тіні, є:

- системні вади податкової політики (чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян);
- відсутність повноцінного ринкового середовища (уповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання, які змушені самостійно розробляти неформальні механізми взаємної співпраці);
- високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців (корупція є одним з головних чинників, який впливає на розвиток України та залишається одним з найбільших перепон на шляху її інтеграції до світового співтовариства);
- нестабільність інвестиційного та підприємницького клімату;
- недостатній захист інвесторів;
- нестабільне політичне середовище та інше [1].

Як відомо найбільш масовим видом тіньової економічної діяльності є ухилення від сплати податків та обов'язкових платежів. Серед основних способів ухилення від сплати податків, які є вагомим напрямом тінізації бюджетних відносин, варто виділити наступні:

- неврахований обіг, а саме невраховані обсяги реалізації товарів і послуг, неофіційний бартер, невраховані платежі, неврахована виплата зарплати;
- приховування реальних обсягів прибутку й доходів (штучне завищення собівартості продукції);
- приховування доходів (для фізичних осіб);
- штучне банкрутство і штучна неплатоспроможність;
- приховування чи фальсифікація звітної документації та інформації про економічну діяльність;
- зміна підпорядкованості суб'єкта економічної діяльності [2].

Класичним прикладом мінімізації податкових платежів є ситуація із перенесенням збитків минулих років із податку на прибуток на наступні періоди. За даними Державної фіскальної служби, масштаби використання українськими підприємствами саме цього методу такі, що починаючи з 1997 року загальна сума збитків перевищила 30 млрд грн [3].

Удосконалення діяльності органів податкової адміністрації неможливе без запровадження основоположних компонентів сучасного менеджменту:

- вдосконалення порядку віднесення суб'єктів господарювання до окремих категорій;
- доцільне використання математичного підходу до проведення їх оцінки з точки зору ймовірності ухилення від сплати податків;
- розподілу платників податків за категоріями уваги з боку органів податкової адміністрації, та першочерговістю для включення до плану-графіка документальних перевірок [4].

Ризики держави як суб'єкта у сфері оподаткування від наявності високого рівня тінізації бюджетних відносин потрібно розподілити на два типи:

- ризики недобору – у випадку реалізації яких обсяги надходжень до бюджетів не досягатимуть прогнозованих розмірів;
- ризики збільшення витрат – у випадку реалізації яких витрати на забезпечення прогнозованих розмірів надходжень за окремими видами податків (зборів) перевищуватимуть економічно доцільні [5, с. 268].

Для виявлення ризикових суб'єктів на практиці використовуються індикатори ризиків – певні критерії (ознаки), що вказують на наявність або можливість негативного перебігу подій. Індикатори ризиків мають визначатись структурними підрозділами органів податкових органів в процесі адміністрування податків та постійно актуалізуватись в залежності від змін в законодавстві. Порядок формування переліків (шаблонів) індикаторів ризиків, їх затвердження та використання визначається Державною податковою адміністрацією України.

Заходи спрямовані на уникнення ризику повинні бути впроваджені на законодавчому та організаційному рівні. На законодавчому рівні розрізняють такі напрями:

- виявлення з метою виключення у податковому законодавстві суперечностей, неузгодженостей та прогалин в законодавчих чи інших нормативно-правових актах;
 - підготовка пропозицій щодо внесення змін в частині удосконалення податкового законодавства [5, с. 273].
- На організаційному рівні необхідно передбачити такі заходи:

- удосконалення роботи з обслуговуванням платників податків в частині проведення роз'яснювальної роботи щодо заповнення форм податкових декларацій (розрахунків), декларування податкових зобов'язань та сплати податків, а також своєчасне інформування платників податків про зміни податкового законодавства;
- удосконалення системи адміністрування податків, зборів, обов'язкових платежів на базі інформаційної системи підтримки прийняття рішень;
- удосконалення системи кабінетного аудиту як методу визначення напрямів та перспектив проведення перевірок, удосконалення методології проведення контролю над платниками податків (візного аудиту), створення бази даних платників податків з високим ступенем ризику для першочергового здійснення перевірок;
- підвищення професійного рівня працівників органів податкових органів;
- удосконалення системи взаємодії підрозділів державної податкової служби, а також взаємодії з іншими органами державної влади в частині обміну інформацією [6].

Вплив тінізації бюджетних відносин на дефіцит державного бюджету. Вище наведені порушення та ризики зумовлюють підвищення рівня бюджетного дефіциту, який належить до найважливіших індикаторів фінансової безпеки країни. Використовують різні оцінки його граничного значення. Сьогодні в більшості країн світу дефіцит бюджету становить від 2 до 15% валового національного продукту (ВВП) при середньосвітовій його величині 4,5%. Також спостерігається тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту в середньосвітовому вимірі в розмірі 3-5% [7].

Як відомо, згідно Маастрихтського договору межа державного дефіциту бюджету становить 3% від ВВП. Розмір бюджетного дефіциту, який перевищує 3 відсотки ВВП, призводить до зниження інвестиційної активності та зростання темпів інфляції [8]. Фіскальні правила Маастрихтського договору є корисними для дотримання фіскальної дисципліни, проте перевищення ліміту дефіциту бюджету у 3% від ВВП не є перешкодою у проведенні активної стабілізаційної політики під час рецесії за умов, коли рівень доходу є близьким до природного. Дотримання фіскальних правил має на меті зменшити величину зовнішнього боргу країни чи щонайменше уникнути збільшення співвідношення зовнішнього боргу до ВВП під час економічних циклів. У нашій країні дефіцит бюджету, як правило, пов'язаний із значними зловживаннями у бюджетній сфері, тобто з тінізацією бюджетних відносин.

Вплив тіньової економіки у сфері бюджетних відносин на основні макроекономічні показники можна також

пояснити з допомогою моделей фінансування дефіциту бюджету, яке може відбуватися інфляційними і не інфляційними методами. Не інфляційним джерелом фінансування дефіциту бюджету, пов'язаного у тому числі з тінізацією бюджетних відносин є внутрішні та зовнішні позики на фінансових ринках (кредити комерційних банків, іноземних урядів та міжнародних організацій, продаж державних цінних паперів комерційним банкам, фірмам та домогосподарствам) та трансферти (фінансування у вигляді безоплатної допомоги). Накопичення заборгованості та підвищення податків на думку С. Будаговської також є неінфляційними джерелами фінансування дефіциту бюджету [9, с. 313]. Інфляційним засобом фінансування дефіциту бюджету виступає монетизація дефіциту, яка є результатом позик центрального банку урядові та купівлі центральним банком державних цінних паперів. Аналітичне представлення фінансування дефіциту державного бюджету виглядає таким чином (рівняння 1):

$$BD(Ob, S) = MB + D(Ob, S) + eD^*(Ob, S) \quad (1)$$

де: BD – дефіцит бюджету; Ob – об'єктивні фактори, що спричиняють дефіцит бюджету; S – суб'єктивні фактори, що спричиняють дефіцит бюджету (у тому числі тінізація бюджетних відносин); MB – грошова база; D – внутрішній борг; D^* – зовнішній борг в іноземній валюті; e – обмінний курс.

Рівняння 1 показує, що реально дефіцит бюджету залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів (до останніх, насамперед, відноситься тінізація бюджетних відносин), а також від показників грошової бази та загального боргу країни, причому зовнішній борг коригується на рівень обмінного курсу.

В. Шевчук та Р. Копич підкреслюють, що за умов високої процентної ставки та незначної монетизації економіки (12-13% від ВВП) навіть невисокий обсяг дефіциту бюджету на рівні 1-2 % від ВВП потенційно "будує" піраміду урядових боргових зобов'язань [10].

На думку Я. Белінської, найбезпечнішим джерелом покриття дефіциту бюджету, порівняно із зовнішніми запозиченнями або прямим емісійним фінансуванням центральних банків, вважається розміщення цінних паперів серед приватних національних агентів [11, с. 127]. Для такого типу фінансування бюджетного дефіциту потрібна висока ліквідність фінансових ринків у країні. За такої умови можна уникнути значної емісії коштів для задоволення потреб уряду та інфляційного тиску, погіршення показників зовнішнього боргового навантаження.

Так, на рисунку 1 за допомогою використання моделі балансу заощаджень та інвестицій проілюстровано зменшення приватних заощаджень разом із витісненням інвестицій за умов зростання зовнішнього боргу та дефіциту бюджету, у тому числі внаслідок тінізації бюджетних відносин. Приймаючи початкову рівновагу в т. А, зовнішні запозичення Sf_0 збільшують приватні інвестиції ($I_0 \rightarrow I_1$) через зниження процентної ставки ($r_0 \rightarrow r_1$); при цьому дещо зменшуються внутрішні заощадження ($S_0 \rightarrow S_1$) та погіршується сальдо поточного рахунку ($CA = I_1 - S_1$). Така ситуація є самодостатньою, якщо в майбутньому збільшуються внутрішні заощадження, забезпечуючи рівнодійну припливу іноземного капіталу та коштів обслуговування зовнішнього боргу на рівні інвестицій I_1 (т. В).

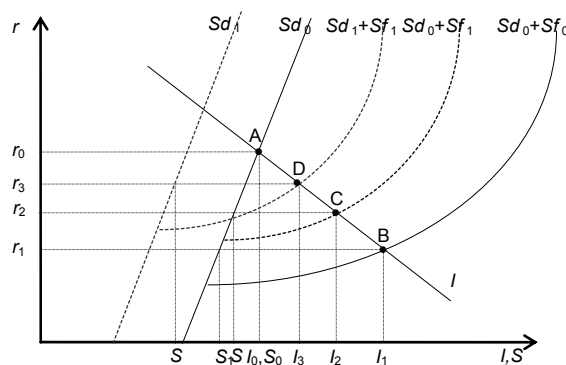

Рис. 1. Зовнішні запозичення, пов'язані з тінізацією бюджетних відносин у моделі балансу заощаджень-інвестицій

Інакше обслуговування зовнішнього боргу, пов'язане з розкраданням бюджетних коштів обмежує чисті зовнішні запозичення ($Sf_0 \rightarrow Sf_1$); сальдо поточного рахунку поліпшується, але не без підвищення процентної ставки ($r_1 \rightarrow r_2$) та зменшення інвестицій ($I_1 \rightarrow I_2$). Якщо ж обслуговування зовнішнього боргу збільшує дефіцит бюджету або пропозицію грошової маси, то наступне зменшення внутрішніх заощаджень ($Sd_0 \rightarrow Sd_1$) перешкоджає поліпшенню сальдо поточного рахунку, попри підвищення процентної ставки ($r_1 \rightarrow r_3$).

В короткостроковому періоді дефіцит бюджету, який не пов'язаний з тінізацією економічних бюджетних відносин може мати й позитивні наслідки, але у довгостроковому – лише дестабілізуючі, які посилюються важкими для економіки наслідками розкрадання бюджетних коштів, а саме:

1) інфляція (якщо хронічний дефіцит фінансується емісійними грошима);

2) витіснення інвестицій (якщо держава, підвищуючи відсоток за державним боргом, стимулює загальне

зростання ставки відсотка і, отже, зменшує приватні інвестиції);

3) зниження доходів і добробуту майбутніх поколінь (дефіцит бюджету, що не фінансується за рахунок емісії, повинен відшкодуватися за рахунок державного боргу).

Вплив тінізації бюджетних відносин на економічне зростання. Злочинність у бюджетній сфері останніми роками набула якісно інших параметрів, починаючи від масштабних обсягів зловживань і тінізації, завершуючи суб'єктами тіньових відносин, до кола яких входять перші особи держави.

Розкрадання і нецільове використання бюджетних коштів пояснюються неналежним контролем за їх рухом, а також невжиттям превентивних заходів щодо своєчасного припинення їх незаконного вилучення в держави при сприянні окремими посадовими особами, прорахунками в налагодженні фінансовими органами України шляхів їх передачі безпосереднім користувачам [12].

Очевидно, що якісна фіскальна політика є інструментом макроекономічної стабілізації. В короткостроковому періоді вона впливає на рівень доходу, а в довго-

строковому – на рівень реальної процентної ставки, приплив інвестицій та на економічне зростання загалом. Тому зловживання у бюджетній сфері (тінізація бюджетних відносин) призводить до посилення загроз економічній безпеці держави загалом.

Власне під економічним зростанням у тому числі розуміють постійний приріст ВВП на одну особу. Тому при вивченні впливу процесу тінізації бюджетних відносин на економічне зростання (беручи до уваги теоретичні

$$gdp_n = c(1) + c(2) * gdp_n_{t-1} + c(3) * crime_b_t + c(4) * q_crime_b_t + c(5) * sh_e_t + c(6) * debt_t + c(7) * bd_t \quad (2)$$

де: gdp_n_t – ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); gdp_n_{t-1} – лагове значення ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); $c(1)$ – константа; $crime_b_t$ – обсяг зловживань у бюджетній сфері (грн., логарифмоване значення); $q_crime_b_t$ – кількість злочинів у бюджетній сфері (одиниць, логарифмоване значення); sh_e – рівень тінізації економіки країни загалом (% від офіційного ВВП, логарифмоване значення); $debt_t$ – загальний обсяг заборгованості країни (грн, логарифмоване значен-

міркування викладені вище) за залежну змінну ми розглядатимемо власне показник ВВП на одну особу, а за незалежні змінні бралися до уваги обсяги зловживань у бюджетній сфері (показники Державної фінансової інспекції України), кількість злочинів у бюджетній сфері, рівень тінізації економіки країни загалом, рівень зовнішньої заборгованості, дефіцит бюджету. Ці зв'язки характеризуються рівнянням 2:

ня); bd_t – дефіцит бюджету (% від затвердженого бюджету, логарифмоване значення).

Перед початком економетричного дослідження згідно правил роботи з пакетом Ecometric Views проведемо перевірку даних на стаціонарність за допомогою тестів ADF і PP (табл. 1). Результати цих тестів засвідчують стаціонарність показників ВВП країни на одну особу, обсяг зловживань у бюджетній сфері. Деяке занепокоєння може викликати нестационарність за тестом ADF показників кількості зловживань у бюджетній сфері, рівень тінізації економіки країни загалом та дефіциту бюджету. Проте за тестом PP у перших різницях простежується стаціонарність всіх показників на рівні статистичної значущості 90, 95 та 99%.

Таблиця 1. Тести ADF і PP на стаціонарність

Показники	Значення		Перші різниці	
	ADF	PP	ADF	PP
gdp_n_t	-2,8***	-5,8*	-2,7***	-28,6*
$crime_b_t$	-5,5*	-5,6**	-8,1*	-18,9*
$q_crime_b_t$	-1,96	-3,9*	-2,2*	-5,6*
sh_e	-1,1	-2,3	-9,9*	-9,6*
$debt_t$	-5,6*	-6,8*	-8,9*	19,9*
bd_t	-1,5	-3,5*	-1,44	-5,3*

Примітка: * гіпотезу про нестационарність можна відкинути на рівні 1% (** – 5%; *** – 10%)

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17]

Відносно сильніша стаціонарність присутня у випадку перших різниць обраних показників. Тут всі дані є стаціонарними переважно на рівні 1% (зокрема для тесту Філіппа-Перона (PP)). Тому, ми вважаємо, що всі показники відповідають вимогам стаціонарності і є придатними у використанні для економетричного дослідження.

Безпосередньому впливу між незалежними та залежною змінною передують тестування змінних на наявність взаємних причинно-наслідкових зв'язків або коінтеграції. Таке тестування проводиться за допомогою тестів

Гренджера (кореляційний аналіз) та Джохансена (коінтеграційний аналіз).

В умовах вітчизняної економіки за тестом Гренджера було виявлено вплив: бюджетних зловживань на показник ВВП на одну особу протягом трьох лагів (зворотнього зв'язку не виявлено); кількості злочинів на показник ВВП на одну особу сальдо бюджету (протягом 2-4 лагів); тіншової економіки на аналогічний показник (протягом усіх чотирьох лагів); обсягу ВВП на одну особу на рівень дефіциту державного бюджету (з часом цей вплив послаблюється) (табл. 2).

Таблиця 2. Тест Гренджера для показників тінізації бюджетних відносин та основних макроекономічних показників

Гіпотеза	Лаги			
	1	2	3	4
gdp_n не впливає на $crime_b_t$	8,775 (0,287)	3,997 (0,435)	6,855 (0,818)	1,246 (0,337)
$crime_b_t$ не впливає на gdp_n	6,240 (0,080**)	6,391 (0,007*)	6,835 (0,003*)	2,825 (0,066***)
gdp_n_t не впливає на $q_crime_b_t$	0,180 (0,674)	1,908 (0,170)	3,243 (0,643**)	0,222 (0,922)
$q_crime_b_t$ не впливає на gdp_n_t	0,155 (0,297)	0,206 (0,005**)	1,138 (0,057**)	7,387 (0,001*)
gdp_n_t не впливає на sh_e	0,057 (0,812)	0,475 (0,625)	0,069 (0,976)	0,161 (0,951)
sh_e не впливає на sh_e	14,197 (0,000*)	5,784 (0,005**)	4,835 (0,005**)	2,722 (0,041**)
gdp_n_t не впливає на $debt_t$	0,235 (0,852)	0,154 (0,456)	1,321 (0,654)	4,164 (0,002*)

Закінчення табл. 2

Гіпотеза	Лаги			
$debt_t$ не впливає на gdp_n_t	0,001 (0,235)	0,346 (0,478)	0,159 (0,657)	0,225 (0,332)
gdp_n_t не впливає на bd_t	6,134 (0,001*)	6,681 (0,006**)	7,228 (0,006**)	1,498 (0,052***)
bd_t не впливає на gdp_n_t	0,557 (0,654)	0,346 (0,852)	0,171 (0,852)	0,587 (0,654)

Примітка: * гіпотезу про відсутність впливу можна відкинути на рівні 1%, (** – 5%; *** – 10%); у дужках наведено значення р-критерію

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17]

Одночасно, для досліджуваного періоду не прослідковується взаємозв'язку між обсягами ВВП на одну особу та показником сумарної заборгованості. Останнє вказує на неефективне використання запозичених коштів та збільшення рівня заборгованості, яке не базується на врахуванні динаміки ВВП. Тобто також можна стверджувати про істотні зловживання з державними коштами.

З допомогою тесту Джохансена виявимо наявність коінтеграційних зв'язків між досліджуваними змінними. Як бачимо, з таблиці 3 підтверджується зв'язок між досліджуваними змінними, що вчергове доводить необхідність врахування таких взаємовпливів при формуванні не лише бюджетної політики, але й стратегії розвитку соціально-економічної системи загалом.

Таблиця 3. Тест Джохансена для виявлення коінтеграційних зв'язків між показниками ВВП на одну особу, обсягом та кількістю зловживань у бюджетній сфері, рівнем тіньової економіки, обсягом заборгованості держави та бюджетного дефіциту в Україні протягом 1996-2013 рр.

Кількість	Лаги			Критичні значення	
	1	2	3	5%	1%
0	64.08402	44.37226	45.50897	47.21	54.46
1	26.74549	23.19303	21.63396	29.68	35.65
2	7.682002	5.533533	8.485080	15.41	20.04
3	2.789328	1.112105	0.000677	3.76	6.65

Примітка: тестове припущення лінійний тренд (3), (** – 1%, * – 5%)

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17]

Таким чином, результати тестів Гренджера та Джохансена дозволяють провести наступний регресійний аналіз для визначення міцності виявленого зв'язку. Побудова регресійної моделі здійснена методом двокрокових найменших квадратів (Two-Stage Least Squares, 2SLS). Окремо було розглянуто систему рівнянь для

регресійної оцінки чинників впливу на показники ВВП на одну особу, обсягу зловживань у бюджетній сфері та дефіциту бюджету на ВВП на одну особу (табл. 4). Залишки регресійних рівнянь перевірено на стаціонарність за допомогою тесту ADF.

Таблиця 4. Вплив макроекономічних показників на показники ВВП на одну особу, обсяг зловживань у бюджетній сфері, дефіцит бюджету, та рівень тіньової економіки

Незалежні змінні	Залежні змінні			
	gdp_n_t	$crime_b_t$	bd_t	sh_e
Константа	4,54	6,73	2,49	7,88
$q_crime_b_t$	-0,42 (0,88)*	0,70 (2,16)**	0,12 (5,64)*	–
$debt_t$	–	–	0,47 (6,45)***	0,21 (3,71)**
$monopol_t$	0,46 (1,49)*	0,75 (8,32)*	–	0,84 (3,47)***
$corrup_t$	-1,3 (-6,31)**	0,56 (1,73)*	0,41 (3,85)**	2,64 (4,26)***
$wage_t$	–	-1,4 (-2,32)***	–	-2,45 (-4,18)*
Скор. R ²	0,81	0,65	0,75	0,84
DW	1,80	2,68	1,56	2,4
ADF	-4,7*	-4,6*	-6,31*	-5,1*

де: gdp_n_t – ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); gdp_n_{t-1} – лагове значення ВВП країни на одну особу (грн., логарифмоване значення); $c(1)$ – константа; $crime_b_t$ – обсяг зловживань у бюджетній сфері (грн., логарифмоване значення); $q_crime_b_t$ – кількість злочинів у бюджетній сфері (одиниць, логарифмоване значення); sh_e – рівень тінізації економіки країни загалом (% від офіційного ВВП, логарифмоване значення); $debt_t$ – загальний обсяг заборгованості країни (грн, логарифмоване значення); bd_t – дефіцит бюджету (% від затвердженого бюджету, логарифмоване значення); $monopol_t$ – рівень монополізації ринку (коефіцієнт, логарифмоване значення); $corrup_t$ – рівень корупції (показник Transparency International); $wage_t$ – середній рівень заробітної плати (грн на одну особу).

Джерело: розраховано автором за [13, 14, 15, 16, 17].

Наведені у таблиці 4 результати багатфакторного аналізу засвідчують, що серед чинників-стимуляторів тінізації бюджетних відносин окремої уваги заслуговують такі показники, як кількість злочинів у бюджетній сфері (коефіцієнт регресії 0,7), рівень монополізації ринку (0,46) та рівень корупції (0,56). До дестимуляторів доцільно віднести рівень середньої заробітної плати (-1,4), а до чинників, що прямо пропорційно впливають на дефіцит бюджету – кількість злочинів у бюджетній сфері (0,12), показник загальної заборгованості держави (0,47) та рівень корупції (0,41). При цьому, не можна стверджувати, що показник дефіциту бюджету в Україні у досліджуваному періоді взаємопов'язаний з рівнем монополізації ринку чи рівнем середньої заробітної плати. Останнє підтверджує домінування у бюджетній сфері не теоретично прогнозованих економічних законів, а переважаюче – суб'єктивних чинників.

Такими, що підтверджують висловлену нами вище гіпотезу, є результати стосовно залежності рівня тінізації економіки, а саме прямо пропорційний вплив спостерігається відносно показників зовнішньої заборгованості (0,21), рівня монополізації (0,84) та корупції (2,64). При цьому збільшення середньої заробітної плати на 1% знижує рівень тінізації економіки орієнтовно на 2,45%, про що свідчать відповідні результати регресійного моделювання.

Висновки. Вагоме місце в структурі економічних злочинів в Україні займають правопорушення, пов'язані зі зловживаннями у бюджетній сфері. Таким чином, формуванню стратегії та моделі соціально-економічного розвитку України повинна передувати тотальна боротьба з корупцією, зловживаннями у бюджетній сфері, монополізацією ринку та тінізацією економіки. Причому вказані заходи повинні передбачати одночасне підвищення соціальних стандартів.

Результати побудови регресійної моделі взаємозв'язку тінізації бюджетних відносин та основних індикаторів економічного зростання України засвідчують, що стимулюючий вплив на тінізацію бюджетних відносин здійснюють такі фактори, як кількість злочинів у бюджетній сфері, рівень монополізації ринку та рівень корупції. На противагу цьому, до дестимуляторів тінізації бюджетних відносин можна віднести рівень середньої заробітної плати.

Поточна ситуація підтверджує наші та експертні оцінки щодо погіршення фінансової стабільності держави, секвестрування реальних доходів бюджету внаслідок рецесії економіки України, а також військових дій на Сході України та збільшення впливу рівня тінізації. Доведено необхідність посилення заходів боротьби в Україні з тіньовою економікою за наступними напрямками: посилення фінансової безпеки та моніторингу відмивання коштів, розроблення та щорічне коригування програм боротьби з тіньовою економікою, боротьба з

порушенням законодавства, збільшення прозорості діяльності органів державної влади, удосконалення правової бази для боротьби з тіньовою економікою та розробка окремих підпрограм щодо протидії зловживань у бюджетній сфері.

Дискусія. У сучасній науковій літературі не склалися єдиного системного підходу щодо тінізаційних процесів у бюджетній сфері та основних чинників впливу бюджетних коштів у тіньовий сектор. Нам бачиться подальша спрямованість використання теоретичних підходів до розв'язання проблеми боротьби з тіньовою економікою та розробка окремих підпрограм щодо протидії зловживань у бюджетній сфері. Сьогодні вкрай необхідно здійснювати наукові розвідки щодо формування стратегії та моделі соціально-економічного розвитку України, якій повинна передувати тотальна боротьба з корупцією, зловживаннями у бюджетній сфері та тінізацією економіки.

Список використаних джерел

1. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості / З. Варналій // Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 56-66.
2. Проблеми детінізації економіки України в сфері оподаткування: шляхи вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalactivity.com.ua>.
3. Офіційна веб-сторінка Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>
4. Варналій З.С. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України / З.С. Варналій // Науковий вісник. – Львів, 2009. – Вип.1 – С. 3-20.
5. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: [монографія] / В. А. Предборський – К.: Кондор, 2005. – 614 с.
6. Шулькевич В.В. Проблеми детінізації економіки України в сфері оподаткування / Шулькевич В.В., Хринюк О.С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-40.pdf>
7. Офіційна веб-сторінка Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org
8. Підписання Маастрихтського договору. Утворення ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://idetperformance.com/lekczi-mzhnarodn-vdnosini/641-pidpisannya-maastrixtskogo-dogovoru-utvorennia-es.html>;
9. Будаговська С. Мікроекономіка і макроекономіка. Підручник у 2-х частинах / С. Будаговська, О. Кілієвич – К.: Вид-во "Основи", 1998. – 518 с.
10. Шевчук В. О. Вплив бюджету на макроекономічні показники / В. Шевчук, Р. І. Копич // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 3.
11. Белінська Я. В. Валютно-курсове регулювання: проблеми теорії і практики: [монографія] / Я. В. Белінська. – К. – 2007. – 372 с.
12. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / О.В. Засянська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 76-84.
13. Офіційна веб-сторінка Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/>
14. Офіційна веб-сторінка Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>
15. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
16. Офіційна веб-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua
17. Офіційна веб-сторінка Державної фінансової інспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dkrs.gov.ua

Надійшла до редакції 04.02.15

И. Савич, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ ТЕНИЗАЦИИ БЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ

В статье рассмотрены современные взгляды на сущность причинности возникновения тенезационных процессов в бюджетной сфере. Выделены основные проблемы детенизации экономики в сфере налогообложения. Исследовано влияние тенезационных процессов в бюджетной сфере на объемы дефицита государственного бюджета. Осуществлено регрессионное оценивание взаимосвязи тенезации бюджетных отношений в Украине и основных макроэкономических показателей.

Ключевые слова: теневая экономика, тенезация бюджетных отношений, бюджетные правонарушения, уровень коррупции, дефицит бюджета, государственный долг.

I. Savych, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SHADOW ECONOMY AND ITS RELATIONS WITH TAX SYSTEM, BUDGET DEFICIT AND MACROECONOMIC INDICATORS

The paper analyzes the influence of the shadow economy on the tax system, state budget and a number of macroeconomic parameters of Ukraine such as poverty, income levels, corruption, GDP per capita, public debt, budget violations etc. The results of our research show that level of corruption, monopolization and budget violations are considered key factors that stimulate the shadowing of the economy. On the other hand, a number of researchers state that the average wage level is a strong destimulating factor for the shadow economy. The analysis given uncovers a robust relationship between the corruption and the size of the shadow economy when perceptions-based indices of corruption are used.

Keywords: state budget, public sector, shadow economy, shadow processes, level of corruption, state budget, public debt.